

JAHON TILSHUNOSLIGIDA YARATILGAN TERMINLARNING MOBIL ILOVALARI

Farmonova Borno Davronovna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti huzuridagi Davlat tilida ish yuritish asoslarini o'qitish va malaka oshirish markazi davlat muassasasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238683>

Zamonaviy dunyo tilshunosligida terminologiyaning o'rni, umumiy va xususiy terminologiya muammolari, shuningdek, tilshunoslik terminlarini tartibga solish jarayoni bilan bog'liq tadqiqotlar bir til doirasida muayyan darajada amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, tilshunoslik terminlarining leksikografik talqini bir necha til izohli lug'atlarini chog'ishtirish kesimidagi tadqiqotlar oxirgi yillarda biroz ko'paydi.

O'zbekistonda islohotlar davrida axborot almashish ko'lamining tobora kengayib borishi, mamalakatimizning umumjahon globallashuv jarayoniga faol integratsiyalashib borayotgani xorijiy tillarni o'rgatish va o'rganishga bo'lgan e'tiborni yanada kuchaytirdi. Bugungi kunda taraqqiy etayotgan tillarga nazar salsak, ularning rivoji uchun zamin yaratayotgan asosiy vositalardan biri bu o'sha tillarni o'rgatuvchi mobil ilovalardir.

Biz quyida rus va ingliz tili terminologiyasini o'rgatuvchi, dunyo bo'yicha keng tarqalgan, foydalanuvchilar soniga nisbatan yetakchi o'rinda turadigan mobil ilovalarni ko'rib chiqamiz.

“**Duolingo**” mobil ilovasi. Dunyodagi eng katta til o'rganish ilovasi hisoblanib 200 milliondan ortiq foydalanuvchiga ega.



Ilova 37 dan ortiq turli tillarni o'rganishga yordam beradigan o'yinga o'xshash darslarni taklif etadi, uning tarkibida 81 ta til kursi mavjud— barchasi bepul. Uning dizayni e'tiborni tezda jalb qiluvchi, yoshga ham kattaga ham birdek ta'sir qiluvchi hisoblanadi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, mobil ilovaning ommalashuvida tashqi dizaynning o'rni beqiyosdir.

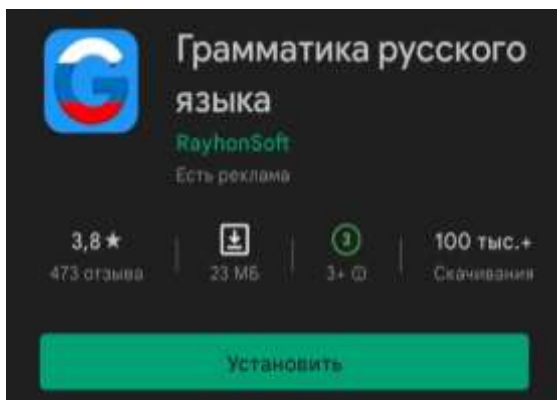
“Duolingo” yangi til kurslarini ishlab chiqayotgan turli qiziqishlarga ega ulkan

hamjamiyat sifatida kengaygan. Ilovada o'rganishga yordam berish uchun ilmiy asoslangan o'qitish usullaridan foydalanadi. Ushbu mobil ilovada tilshunoslik terminlari alohida oynani tashkil etmaydi balki til o'rganish jarayonining bir

qismi sifatida metodik qo'llanma bo'lib keladi. Ilovada tilning barcha imkoniyatlari zamonaviy texnik vositalar uyg'unligida foydalanuvchi uchun yanada qulaylik tug'diradi. Unda faqat tilshunoslikka oid terminlar, gaplar, qoidalargina emas, balki ularni mustahkamlash uchun audio ovoz yozish, video qismlar, turli xil o'rganilganlarni mustahkamlovchi o'yinlarning berilishi uning foydalanuvchilari auditoriyasini kengaytirgan.

Foydalanuvchilar soniga ko'ra ikkinchi o'rinda turuvchi ilova bu Rosetta Stonedir. **“Rosetta Stone”** til o'rganish ilovasi bilan yangi tilni eng tabiiy usulda o'rganish uchun qulay ilovadir. Bu so'zlar va tasvirlarni bog'lash orqali tilni o'rganishga yordam beradi. Ilova uchta asosiy xususiyatga ega, shu jumladan to'g'ri o'qish qurilmasi yordamida so'zlarni talaffuz qilish va hikoyalarni ovoz chiqarib o'qish, uning immersion usuli bilan grammatika va lug'atni o'rganish va o'rganilgan barcha darslarni yuklab olish hamda oflayn rejimda mashq qilish mumkin.

Foydalanuvchilar soniga ko'ra uchinchi o'rinda turadigan Culture Alley tomonidan yaratilgan **“Hello English”** ilovasi yordamida ingliz tilini,



Части слова в русском языке

Слово состоит из разных частей: корня, приставки, суффикса, окончание. Их также называют морфемами.

Корень – центральная часть слова, заключающая в себе основной элемент лексического значения, например: *за-сух-а, лес-ной*. **Сложное слово** имеет более одного корня: *торфопроизводитель, слепоглухонемой*.

Приставка (префикс) – часть слова, находящаяся перед корнем, например: *вз-дрогнуть, при-соединить, по-при-от-крывать*.

Суффикс – часть слова, находящаяся между корнем и окончанием, напр.: *актив-ист-к-а, рез-к-а, устар-ел-ость*.

Окончание (флексия) – часть слова, которой слово чаще всего оканчивается и которая выражает значение рода, числа, падежа и лица, например: *весн-а, красив-ый, греб-у*. После окончания могут стоять возвратная частица *-ся (-сь)* и частица *-те*, например: *пиш-ет-ся, катаж-а-сь, ид-ём-те*.

Слог – это звук или несколько звуков, произносимых одним толчком выдыхаемого воздуха. Любой слог обязательно включает в себя гласный звук. Слог может состоять только из гласного или из сочетания гласного с одним или несколькими согласными звуками: *о-си-на, ид-ти, мо-ло-дец*.

grammatika va so'z boyligini o'rganish mumkin. Ingliz tilini boshqa tillardan, jumladan, hind, indoneziya, arab va boshqalardan o'rganish mumkin. Unda 475ta 100 foiz bepul interaktiv darslar, o'qish va imlo bo'yicha interaktiv o'yinlar, o'qituvchilar bilan muhokamalar o'tkazish, kundalik yangiliklardan foydalanishni mashq qilish va boshqalar kabi turli funksiyalar mavjud. 10 000 so'zdan iborat lug'atiga ham egadir¹.

Rus tilshunosligida ham til o'rgatishga, xususan, tilshunoslik atamalarini ilmiy-nazariy asoslovchi bir qancha mobil ilovalar yaratilgan. “Грамматика русского языка” mobile ilovasi Rossiya Fedratsiyasidagi eng ommalashgan dasturlardan biri sanaladi. 100 mingdan ortiq foydalanuvchisi bor. Birinchi navbatda uning dizayni foydalanuvchini

¹grammatika.ru. the Digital Edition of FOCUS magazine. New York. 2021.

o'ziga jalb qiladi. Dasturga kirish bilan til bo'limlarining ketma-ketligi asosida berilgan oynalar birin-ketin ochila boshlaydi.

Til bo'limlari birin-ketin tartib bilan dastur oynasiga joylashtirilgan. Mundarijadagi har bir mavzuga oid tilshunoslik terminlari va uning izohi so'zlik hamda maqola tarzida beriladi. Bu esa o'rganuvchiga yanada qulaylik tug'diradi. Mavzu va termin ketma-ketligi ham asosli tuzilgan. Rus tilidan xabardor bo'lmagan foydalanuvchi, albatta, uning alifbosidagi tovushlar tartibini birinchi bo'lib o'rganadi. Bu esa fonetika bo'limining asosiy birligi sanaladi, bu tartibni unli va undosh tovushlar davom ettiradi. Rus tili va ingliz tili flektiv til sanalgani bois bu tillarning aksenti biroz murakkabroq, ya'ni so'zlovchidan maxsus akustik artikulyatsion bazani talab qiladi. Shu o'rinda bu tillar fonetikasini o'rganayotganda mobil ilova tarkibiga ovoz vositasini ham qo'shish maqsadga muvofiqdir. Lekin biz so'z yuritayotgan dasturda bu vosita yo'q. Shuning uchun dastur ko'proq o'sha tildan xabardor shaxslar uchun mo'ljallangan. Chunki terminlar anchayin murakkab usulda tushuntirilgan, bu esa yangi o'rganuvchi uchun qiyinchilik keltirib chiqaradi.

Tilning sintaktik strukturasi va morfologik tuzilishi qancha oson bo'lsa, uning o'rganuvchilari shuncha ko'p bo'ladi. Ya'ni til grammatikasi qancha sodda bo'lsa, uni o'rganish ham ko'p vaqt va kuch talab qilmaydi. Natijada, shu tilga oid mobil ilova yaratish ham murakkablik tug'dirmaydi.

Tilshunoslik terminlarini o'rganish uchun ham maxsus ilovalar yaratilgan bo'lib ulardan biri **ELITE** dasturidir. Ushbu tadqiqot Android asosidagi tilshunoslik terminologiyasi ilovasini ishlab chiqish hamda ilovaning samaradorligini baholashga qaratilgan. Keyinchalik, ma'lumotlar sifat va miqdoriy usul yordamida tahlil qilingan. Tadqiqotchi to'g'ri ma'lumotlarni aniqlash uchun asosiy vosita sifatida korpus to'plami va anketadan foydalangan. Ushbu tadqiqot tilshunoslik terminologiyasini o'rganish bo'yicha innovatsion g'oyani topish maqsadida olib borilgan.

Topilmalar shuni ko'rsatdiki, ELITE ilovasida atamashunoslikning beshta tamoyili ishlab chiqilgan:

- Monolingual-inglizcha, Structure consecutively- A dan Z gacha ketma-ket yuzlab lug'at
- Kembrij universitetining tilshunoslik lug'ati asosidagi standart tavsif-Korpus ma'lumotlar to'plami
- Tilshunoslik lug'ati shartlari (ELIT) ilovasi 1.1 yangilanishi
- Sipaka qo'g'irchoqlari multfilmi bilan yangi mavzu

Bundan tashqari unda yana bir qancha funksiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ular quyidagilardir:

- Buyuk Britaniya kontekstiga asoslangan audio o'rganish uslubi uchun yangi xususiyat (Britaniya inglizcha);
- Buyuk Britaniya kontekstiga asoslangan onlayn video orqali fonetik belgilarni o'rganish uchun yangi xususiyat (Britaniya inglizcha);
- Eng yangi Xalqaro fonetik alifbo (IPA) 2015 - kattalashtirish/kichraytirish;
- Yangi og'iz bo'shlig'i (og'iz) anatomiyasi - kattalashtirish/kichraytirish;
- Ovozli artikulyatsiya unlisini kattalashtirish/kichraytirish;
- Ingliz tilshunosligi fonologiyasi displeyi barcha Android o'lchamli displeylar uchun match parent bo'ladi;

Ko'pchilik jahon tilshunosligi doirasida ishlab chiqilgan mobil ilovalar tarkibi uchun asos qilib quyidagi tartib asosidagi umumiy struktura olingan. Bular: badiiy matnga tatbiq etiladigan tilshunoslik, matnlarni kompyuter tahlili, birinchi va ikkinchi tilni o'rganish psixologiyasi, nutqiy tadqiqot, til o'rganish texnologiyasi, til o'rgatish va test materiallari va metodikasi, leksikografiya, tarjima nazariyasi, qarama-qarshi tilshunoslik, ijtimoiy lingvistika². Ushbu ilovada boshqalaridan farqli ravishda tilshunoslik sohalari va ularning ilmiy-



nazariy xususiyatlari qoidalar va amaliy mashqlar asosida yoritilgan. Ingliz tilida tovushlar talaffuzida aytilish va yozilishda turli xillik borligi sababli ko'proq fonetika sohasini o'rgatishga e'tibor qaratilgan. Unlilarni talaffuz qilishda og'iz ochilish darajasi ilovadagi rasmlar orqali ko'rsatib beriladi.

Bundan tashqari ingliz tili grammatikasini o'rgatishga moslashtirilgan maxsus ilova "**Basic linguistics**" ham foydalanuvchilar o'rtasida keng tarqalgan. Ushbu ilovada til bo'limlari ketma-ketlikda joylashgan bo'lib, boshlang'ich o'rganuvchi undan foydalana olmaydi.

Til sohalaridan fundamental bilimga ega bo'lgan o'rganuvchilargina undan foydalana oladi.

²Ramya Gangaiamaran. Use of Mobile Apps for Language Learning (International Journal of Applied Engineering Research). 2017



Ilovada joylashgan sohalarni quyidagicha tasniflash mumkin:

- Lingvistikaga kirish
- Morfologiya va Sintaksis
- Fonetika va Fonologiya
- Semantika va Pragmatika
- Neyrolingvistika
- Bola tili akustikasi
- Sotsiolingvistika
- Til tarixi
- Tillar klassifikatsiyasi

Bugungi kunda jahon tilshunosligida yaratilayotgan mobil ilovalar neyrolingvistika, pragmatika, sotsiolingvistika, fonologiya, bola tili akustikasi kabi yangi sohalarni ham qamrab oladi. Bu esa tadqiqotchilar uchun qulay va optimal manba vazifasini o'taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. JagratiRakheja. The Digital Edition of PCQUEST Magazine. New York. 2021.
2. Решетов В.В. Лексический состав современной узбекской прессы.// Проблема языка, Вып.№16 Т., 1934, стр.-41-51.
3. Боровков А.К. Изменения в области узбекской лексики и новый алфавит (на основе русской графики).// АКН Узбекистана, 1940, №7.